

Horváth Katalin

„Óh idő, te egy egész!
Nincsen neked sem kezdeted, se véged;
És csupán a véges ész
Szabdalt fel apró részeidre téged.”
(Csokonai: Új esztendei gondolatok)

Havas Ferencnek baráti szeretettel

A metafora helye a trópusok rendszerében

1. Bevezetés – A metafora, a metonímia, és a szinekdoché rövid jellemzése

1.1. A természetes nyelvrendszerek jeleinek (szavainak) döntő többsége *többjelentésű* (poliszém), azaz az újonnan keletkező jelentések nagy része *szemantikailag motivált*. A szókészlet fejlődésének (gazdagodásának, a jelentések kiterjedésének) meghatározó elve az, hogy a már létező jelekhez újabb és újabb jelentések társulnak: a nyelvek diakrón mozgása során a szavak eredeti (tulajdonképpeni) jelentései mellé átvitt – *metaforikus és metonimikus* – jelentések kapcsolódnak, sokszor bonyolult jelentésstruktúrájú poliszémákat hozva létre. A működő nyelvben ugyanis lehetőség van arra, hogy a szubsztanciák és funkcióik osztályainak nevét más osztályokra (fogalmakra) vigyük át a köztük kimutatható *érintkezés vagy hasonlóság, azaz metonimikus vagy metaforikus társítások* (asszociációk) alapján. A látszólag egy szóban realizálódó átvitelek a nyelvi rendszernek egy vagy több más tagjához való viszonya alapján értelmeződnek: *a szó egy szerkezetre utal, azt képviseli*. A metaforikus és metonimikus szójelentések mögött mondatok kapcsolatai állnak.

A három fő trópus (gör. *τρόπος* 'fordulat' < *τρέπω* 'fordul, fordít' – a metaforát, a metonímiát és a szinekdochét – a retorikák az *immutatio* (lat. 'helyettesítés, felcserélés, változtatás') szóalakzataiként tartják számon (vö. pl. Szórényi-Szabó 1997: 132–138). A *metafora* (gör. *μεταφορά* 'átvitel' < *μεταφέρω* 'el/átvisz, fölcserél') két fogalom külső (formai), belső

(tartalmi) vagy funkcióbeli hasonlóságán; a *metonímia* (gör. *μετωνύμια* 'névcsere' < *μετονομάζομαι* 'másként neveződik, más nevet kap' pedig két fogalom logikai (előzmény-következmény, illetve ok-okozati relációk) vagy fizikai, azaz térbeli, időbeli, anyagbeli érintkezésén (egymásmelletti-ségén) nyugvó asszociáció következtében létrejövő *névátvitel*.

A harmadik alapvető szókép, a *szinekdoché* 'együttértés, veleértés' (< gör. *συν* 'együtt, vele', *εκ* '-ból/-ből', *δοχή* < *δεκχομαι* 'vesz, fog') az *egész-rész*, továbbá a *nem-faj* összefüggésére (felcserélhetőségére) épül. A *szinekdoché* a mai szakirodalomban gyakran nem szerepel önálló trópusként: a fogalmak – sajátos – érintkezése alapján a metonímia egyik alfajának könyvelik el (vö. pl. Wellek–Warren 1972: 289; Zalabai 1986: 58–84).

A francia-belga neoretorikusok (a liège-i μ -kutatócsoport tagjai) és Tzvetan Todorov viszont – a késő ókori-középkori koncepciók többségével egyezően (l. az utolsó egyházatya, Isidorus Hispalensis definícióját a VII. századból [idézi Lausberg 1960]) – ismét a szókép önállóságát és központi, meghatározó szerepét hangsúlyozzák (vö. Dubois et alii 1970, 1977; Todorov 1970). Mivel az egész és a rész felcserélhetősége kétirányú lehet, vagy az egész egyik feltűnő, dominánssá váló részének a nevét használjuk az egész jelölésére (*pars pro toto* 'rész az egész helyett'), vagy megfordítva: az egészt nevezzük meg egyik részmozzanata helyett (*totum pro parte* 'egész a rész helyett').

A retorikai, stilisztikai és poétikai szakmunkákban, általános nyelvészeti kézikönyvekben vagy iskolai tankönyvekben a két (ha a *szinekdochét* a metonímia egyik altípusaként tartják számon) vagy a három (ha *szinekdochét* önálló kategóriaként kezelik) fő trópus sorrendje általában tetszőleges, véletlenszerű (l. pl. Wellek–Warren 1972: 289–294; Szörényi–Szabó 1997: 132–138; D. Cristal 1998: 94; Fónagy 1999: 127–237; Jobbágyiné–Széplaki–Törzsök 2002: 40–49).

Ugyanakkor az európai tudománytörténeti vizsgálódások – a klasszikus retorikától kezdve A. A. Potebnya trópuselméleti gondolatain (1976), a neoretorikusokon (l. J. Dubois et alii 1970, 1977), illetőleg Todorov (1970) és Paul Ricoeur (1975) művein át a kortárs kognitív nyelvészeti megközelítésekig (l. pl. Kövecses 2005) – azt mutatják, hogy a fő szóképeket több irányzat képviselői vizsgálták egymásra vonatkoztatva,

kísérelték meg kapcsolatba hozni őket egymással és lehetséges összefüggésük természetét tisztázni.

1.2. Magam ezekhez a próbálkozásokhoz kapcsolódva, az alábbiakban a metaforát – trópustörténeti és trópuselméleti megközelítésben – a két másik alapvető szóképhez, a metonímiához és a szinekdochéhoz való viszonyában kísérlem meg bemutatni. A trópusok kérdéskörével évek óta foglalkozva, a szóképeket több aspektusból vizsgálva (vö. Horváth 1989, 1992–1998, 1998, 2001) úgy látom ugyanis, hogy a névátvitel e három, a mindennapi nyelvhasználatban és a művészi (költői) nyelvben egyaránt meghatározó típusa nem független egymástól: közöttük belső, szerves összefüggés mutatható ki történeti és logikai értelemben egyaránt. Azokkal a kutatási irányokkal értek egyet, amelyek szerint a három fő szóalakzat belsőleg függ össze egymással, s ez a kapcsolat a trópusok logikai és nyelvi (szintaktikai-szemantikai) szerkezetében megfogható, egyértelműen kimutatható.

Felmerül a kérdés: hogyan vethetők egybe e trópusok struktúrái? Vizsgálódásaim választ adtak erre a kérdésre. Úgy vélem, hogy a közöttük lévő belső összefüggéseket, majd a feltárt viszonylatok természetét akkor deríthetjük fel, nyelvi-logikai szerkezetüket akkor vethetjük egybe, ha megvizsgáljuk az általuk meghatározott lineáris predikatív alapstruktúrákat, *elemi szintaktikai szerkezeteket*. Elemzéseimből azt a kezdetben meglepő következtetést vontam le, hogy nem csupán a szinekdoché két fajtája alapul különböző rész-egész viszonyokon. Ennek a relációnak a metaforikus és metonimikus asszociációk nyomán létrejövő elemi szintaktikai szerkezetekben (tőmondatokban) is meghatározó szerepük van. A szóképek belső összefüggését tehát a bennük realizálódó *sajátos rész-egész viszonylatok* feltárásával és egybevetésével próbáltam meg kideríteni.

Az elemzések azt mutatják: ezeknek az egyszerű mondatstruktúráknak a segítségével a trópusok *fejlődési sorba* rendezhetők. Ez a rend logikailag és nyelvilleg (diakrón és szinkrón értelemben egyaránt) is érvényes: a fejlettebb (= komplexebb) formációk követik a kevésbé strukturált, egyszerűbb szerkezeteket.

Az alábbiakban tehát a metafora helyét a trópusok rendszerében ennek a szempontnak a figyelembe vételével – a mindhárom szóalakzat

tartalmazta, de egymástól eltérő rész-egész viszonyokra való tekintettel – közelítem meg, kísérlem meg új megvilágításba helyezni, s a három alapvető szókép egymáshoz való viszonyát tisztázni. A szóképek összefüggésére vonatkozó más koncepciók (Zlinszky 1961; Todorov 1970; Shibles 1971; Jakobson 1972; Zalabai 1986 stb.) bemutatására ebben a dolgozatomban nem térek ki, csupán utalok rájuk, mivel ezekkel a nézetekkel korábbi munkáimban (Horváth 1998, 2001) foglalkoztam.

2. Az elemi mondat szerkezetek és a metafora struktúrája

2.1. A csak alanyból és állítmányból álló elemi predikatív mondatstruktúráknak (tőmondatoknak) két nagy alosztálya különíthető el. Ezek az egyszerű szintaktikai formációk [Nomen + Adiectivum] vagy [Nomen + Nomen] képletű *nominális* állítmányú, valamint a [Nomen + Verbum] szerkezetű *verbális* állítmányú altípusra bonthatók. Elemzéseim során világossá vált előttem, hogy ez a látszólag igen egyszerű mondat típus nem csupán kiindulópontja a szintaxis további fejlődésének, hanem maga is bonyolult fejlődési folyamatokat rejt magában. Különböző szintaktikai képletű formái ugyanis *nem egyenrangúak*, mivel a – a bennük megvalósuló rész-egész relációk egymástól eltérő volta miatt – *a strukturáltság különböző fokát képviselik*: a [Nomen + Adiectivum] (*a rózsza piros*) és a [Nomen + Verbum] képletű formációkat (*a csillag ragyog*) komplexitás tekintetében meghaladják a [Nomen + Nomen] szerkezetű, *teljes főnévi metaforát megvalósító* predikatív szerkezetek: *arca rózsza; szeme csillag*. Ez az altípus ugyanis *részösszefüggésként* tartalmazza a [Nomen + Adiectivum] vagy a [Nomen + Verbum] felépítésű struktúrákat. Ezeknek a részösszefüggéseknek a fennállása a feltétele annak, hogy a különböző egészeket megnevező főnevek egymással kapcsolatba lépve – [Nomen₁ + Nomen₂] – érvényes predikatív szerkezetekhez vezessenek.

Azaz:

A rózsza	⊃	piros	A csillag	⊃	ragyog
Arca	⊃	piros	Szeme	⊃	ragyog
	↓			↓	
Arca		rózsza	Szeme		csillag

Közismert, hogy a teljes főnévi metafora, mely a kifejezendőt és a kifejezőt egyaránt tartalmazza, grammatikailag *azonosság*: [Nomen₁ = Nomen₂]. Ezt az azonosságot *a két különböző egész* (példáimban: *arc, rózsza*; illetve: *szem, csillag*) közös részmozzanata(i) – itt a *piros* és a *ragyog* jelentéskomponensek – teszi lehetővé. Ezen szerkezetek rész-egész viszonylatainak feltárásával vált számomra világossá az is, hogy a mondattá szerveződő nyelvi jelek lineáris rendjét szükségszerű, szerves kapcsolattá, azaz olyan relációvá, melyben a mondat szubsztancionális (alanyi) és funkcionális (állítmányi) pólusa egymásnak megfelel, az *azonosító predikatív szerkezet* biztosítja.

Ha az egészeket A-val és B-vel, a közös részmozzanatokot pedig a-val és b-vel jelöljük, az összefüggéseket a következőképpen írhatjuk fel:

$$\text{Ha } [A = a, (b)] \text{ és } [B = a, (b)] \rightarrow \text{akkor } [A = B]$$

Az $[A = a]$ és $[B = a]$ vagy az $[A = b]$ és $[B = b]$ képletű struktúrákban az azonosító predikatív reláció *egy egész és saját része* (tulajdonsága, funkciója) között áll fenn *a pars pro toto* elvének érvényesüléseképpen. Ez az összefüggés manifesztálódik pl. a melléknevek alkalmi vagy állandósult szófajváltásokor: pl. *az egyik rózsza piros, a másik fehér* → *a pirosból kérek; kávét iszom = feketét iszom* stb.

Az $[A = B]$ típusú struktúrákban két egész válik azonossá közös alkotórésze(i) alapján. Az ekvivalenciát a jelentéseket felépítő közös ismertetőjegy(ek) teszi(k) lehetővé, amelyek a két – egymástól gyakran igencsak távol eső – fogalmat megnevező főnév jelentésében egyaránt szerepet játszanak. Ezen struktúrák állítmányai olyan *egészek*, melyek az adott szerkezetben *részeket képviselnek*, részek helyett állnak *a totum pro parte* elvének érvényesüléseképpen:

az arca piros → *az arca rózsza* ⊃ *a rózsza piros*; *az arca rózsza* ⊃ *az arca piros*.

Azaz ebben az összefüggésben a *rózsza* mint egész egyik részmozzanatát (*piros*) képviseli.

2.2. Ha tehát a trópusok teljes formái által létrejött társításokat a tőmondat ezen formáira vonatkoztatjuk, rá kell jönnünk: az elemi predikatív szerkezetek egymástól eltérő típusai egyértelműen összefüggenek a három fő trópusal: a szóképek teljes formái, illetőleg az ezek mögötti szerkezetek

ezeknek a szintaktikai struktúráknak feleltethetők meg. A tőmondatok egyszerűbb szerkezetű – a szavak tulajdonképpeni jelentéseire épülő – [Nomen + Adiectivum] és [Nomen + Verbum] képletű fajtáiban az alany és az állítmány viszonya *metonimikus*, mivel az állítmány saját alanyának része. Ezzel szemben a későbbi, bonyolultabb – mert a strukturáltság magasabb fokára jutó, a szavak átvitt jelentéseire épülő [Nomen + Nomen] – formációban a két fő mondatrész viszonya metaforikus, hiszen teljes főnévi metafora jön létre: [Nomen₁ = Nomen₂].

A trópusoknak a rész-egész viszony szempontjából való vizsgálata arra is alkalmasnak bizonyult, hogy *a három fő trópus egymáshoz való viszonyának tisztázását is megkíséreljem*. A fenti elemzések – jelzés voltak ellenére is – talán arról győzhetik meg az olvasót, hogy *a szinekdoché két ellentett formája* (pars pro toto; totum pro parte) elvont, általánosabb alapelveként működve létrehozza a nyelv metonimikus és metaforikus lineáris összefüggéseit. A tőmondatok vizsgálata nyomán jöttem rá arra, hogy a két főnévből álló, teljes főnévi metaforát adó nominális mondatban a pars pro toto társítások mellett (*arca piros*) a szinekdoché másik formája, a totum pro parte játssza a főszerepet (*arca rózsza*).

A metonimikus mondat szerkezetek a pars pro toto, a metaforikus predikatív struktúrák pedig a totum pro parte elvére épülnek. A teljes, azaz a kifejezendőt és a kifejezőt (az azonosítottat és az azonosítót) egyaránt tartalmazó metonimikus és metaforikus nyelvi szerkezetek *a szinekdoché elvont, invariáns elvének* különböző fejlettségi szinteket képviselő megvalósulásai diakrón és szinkrón értelemben egyaránt.

Elemzéseim azokat a kutatási eredményeket erősítik meg, melyek szerint a szinekdoché nem csupán a metonímia egyik – esetenként elhanyagolható, figyelmen kívül hagyható – alelete, hanem az egyik legfontosabb, irányító szerepű szóalakzat. Magam úgy látom, a szinekdoché egyetemes elv: működése tetten érhető az emberi megismerésben (vizsgálata ezért a kognitív szemantikai kutatás számára is meghatározóan fontos), s ezzel szoros összefüggésben a valóság nyelvi ábrázolásában, a nyelvi rendszer működésében. A mindennapi nyelvhasználatban éppúgy, mint az ezt meghaladó művészi teljesítményben, a költői nyelvben.

3. Trópusok a mindennapi nyelvhasználatban és a költői nyelvben – a metafora nyelvészeti és kognitív felfogása

3.1. A trópusokat és figurákat az ókori görögök kezdetben kizárólag a szónoki beszéd, az ékesszólás, a költői nyelv, a művészi hatás eszközeiként tartották számon. *„Emelkedett és választékos lesz a kifejezés, ha a közhasználatú szavakat szokatlanokkal vegyítik. »Szokatlan«-on az idegenszerű szót, a metaforát, a megnyújtást és általában mindazt értem, ami eltér a közhasználatútól”* – olvashatjuk Arisztotelész Poétikájának XXII. fejezetében (l. 1992: 41). A szónok és a költő *tropátor* 'trópushasználó', a szónoki beszéd és a költői nyelv, pedig a szóképek és alakzatok használatából következően a mindennapi nyelvhasználattól eltérő, díszített, jelentéstöbblettel rendelkező, sűrített nyelv.

A XVIII. század elején a francia C. Ch. Du Marsais, majd száz évvel később a szintén francia P. Fontanier és a német Ch. C. Reisig felismerte, hogy a névátvitel különböző formái nem csupán az irodalmi nyelvre jellemzőek, mivel ugyanezek a formák állandóan jelen vannak *a mindennapi nyelvhasználatban is: sőt, a jelentések változásai szintén e formákban mennek végbe.* Ennek a felismerésnek a nyomán vált világossá: *a trópusok a természetes nyelvek lényegéhez tartozó képződmények, a működésüket irányító szabályok ismerete pedig nélkülözhetetlen része a nyelv ismeretének.* Megállapították tehát, hogy a trópusok nemcsak a retorika és a stilisztika, hanem a nyelvészet tárgyai is.

E jelentős gondolat a múlt század elején a magyar szakirodalomban is megjelent. Zlinszky Aladár – az európai rangú magyar stilisztika megteremtője – a következőképpen fogalmazta meg A szóképekről c. tanulmányában: *„Ma már tudjuk, hogy a stilisztikában trópusoknak nevezett szóképek nem csupán a stílus ékességei, díszesebb kifejezések a tulajdonképpenvalók helyett, hanem a jelentéstannak abba a fejezetébe tartoznak, mely a szók jelentésváltozásáról szól, s a nyelvtnek többi enemú tüneményével közös alapon tárgyalandók”* (1961: 217). A metaforáról szólva hasonlóképpen vélekedett Csúry Bálint is Az ige c. dolgozatában (1910: 48): *„A metaforát újból kell értékelniünk. Ki kell emelniünk abból az alárendelt vagy talán inkább félreértett szerepéből, melyet a stilisztikák adtak neki. Rá kell mutatnunk, hogy a metafora nem pusztá díszítő, hanem a legnagyobb alkotó erők egyike az emberi beszédben.”*

Du Marsais fontos felismerése az újabb kutatások nyomán még inkább

elmélyült: egyre világosabbá vált, hogy a mindennapi nyelvhasználatot és a művészi nyelvet azonos szabályok irányítják, a névátvitel köznyelvi (tipikus), valamint a költői (alkalmi) formái egyazon elvre épülnek, szerkezetük azonos (vö. pl. Zsilka 1975: 15–16; Telegdi 1977: 141; Zalabai 1986: 17–24). Ivor A. Richards „a nyelv mindenütt jelenvaló elveként” szövege a metaforáról, a trópusokról (idézi Wellek–Warren 1972: 292).

3.2. Annál meglepőbb, hogy a *kognitív metaforaelmélet* (főként magyar) képviselői – minderről tudomást sem véve – úgy látják: a korábbi metaforaelméletek a metaforát (és a trópusokat általában) *ma is csupán díszítő eszköznek tekintik*, melyeket csak meghatározott művészi (retorikai, esztétikai, stilisztikai) céllal alkalmazunk.

„[E]lterjedt nézet – írja Kövecses Zoltán (2005: 14), hogy az irodalmi díszítésen kívül nincs igazán szükségünk metaforákra. Nélkülük is elboldogulunk, hiszen nem szerves részei a mindennapi kommunikációnak, hanem csak külön célokra használjuk őket.”

Majd – utalva arra, hogy a korábbi metaforaelméletek kizárólag nyelvi jelenségként kezelték a trópusokat – így folytatja: „Azt pedig végképp nem véljük, hogy gondolkodásunkban, a fogalmi rendszerünk működésében bármiféle szerepük volna.” Kövecses szerint a hagyományos metaforakoncepció egyoldalú, téves állításaival szemben először G. Lakoff és M. Johnson léptek fel a *Metaphors We Live By* c. munkájukban (1980).

A kognitív metaforaelmélet legfontosabb következményének Tolcsvai Nagy Gábor is azt látja (2003: 28), hogy „a metafora végképp nem díszként értelmeződik, hanem a nyelvi formában reprezentált konceptualizáció egyik alapvető formájaként”.

Fentebb láttuk: a hagyományosnak nevezett nyelvészeti metaforaelméletek évszázadokkal ezelőtt felismerték, hogy a metafora nem díszítő eszköz csupán, azaz a trópusok nem kizárólag művészi, esztétikai célokat szolgálnak. Átszövik a nyelvi rendszer és a nyelvhasználat egészét, fontos szerepet játszanak a tudományok nyelvében is (l. pl. Fónagy 1963).

F. de Saussure szerint (l. 1997: 91) „[a] nyelvi jel nem egy dolgot és egy nevet, hanem egy fogalmat és egy hangképet egyesít”. A modern strukturalista nyelvészetben tehát Saussure tanításai óta egyértelmű, világos, hogy a nyelvi jelek hangképei nem dolgokra, hanem *fogalmakra* vonatkoznak; a nyelvi jel *hangalak* (image acoustique) és *fogalom* (concept, idée) *egysége*.

K. Bühler (1934) e gondolat nyomán osztotta fel a szókészletet a fogalmaknak nevet adó fogalom- vagy nevezőszavakra (Nennwörter), illetve a nyelvi szituálás eszközeiként funkcionáló mutatószavakra (Zeigwörter).

W. von Humboldt, A. A. Potebnya, E. Sapir, K. Bühler vagy Zsilka János és Fónagy Iván (és sokan mások) azzal is messzemenően tisztában voltak, hogy a természetes emberi nyelvek nem csupán a kommunikációnak, hanem a valóság reprezentálásának, az emberi megismerésnek is nélkülözhetetlen eszközei. „[A] nyelv pusztán kommunikációs funkcióját sokan eltúlozzák – írja pl. Edward Sapir A nyelv c. dolgozatában a XX. század 30-as éveiben (l. 1971: 20). *Közelebb jutunk az igazsághoz, ha a nyelvet ama törekvés vokális realizálódásának tekintjük, melynek célja a valóság szimbolikus megragadása [...].*”

3.3. A tudománytörténeti vizsgálódások tehát igazolják, hogy egyoldalúak, ezért nem helytállóak a kognitív nyelvészet képviselőinek azon megállapításai, melyek szerint az 1970-es évek végétől a kognitív nyelvészet ismerté volna fel:

- a) a mindennapi nyelvhasználat metaforikus voltát;
- b) a nyelvi- és a fogalmi rendszer szoros összefüggését (vö. még Levin 1992: 417).

A korábbi és a kortárs kognitív nyelvészeti metaforakoncepciók tehát nem a kognitív nyelvészek fentebb bemutatott érvei alapján különíthetők el egymástól. Ugyanis a metaforát jellemző – a kognitív metaforaelmélet felismeréseinek tartott – tulajdonságok bizonyíthatóan már a jóval korábbi metaforakoncepciókban is hangsúlyosan szerepelnek.

A kognitív metaforaelmélet szerint (l. Lakoff–Johnson 1980) a metaforák valódi, tulajdonképpeni helye fogalmi rendszerünkben van; a minden természetes nyelvre meghatározóan jellemző metaforikus nyelvi kifejezések *fogalmi metaforákat* reflektálnak.

A fogalmi metaforák *két konceptuális tartomány* (a forrás és a céltartomány) kapcsolatára épülnek. A két tartomány között ugyanis *megfelelés* van: az adott forrástartomány egy vagy több mozzanata megfeleltethető a céltartomány bizonyos mozzanatainak. A metaforizáció folyamán a céltartományt a forrástartomány segítségével értelmezzük úgy, hogy mindig konkrét – az emberi tapasztalatban gyökerező – fogalmakkal világítunk

meg absztrakt fogalmakat. A két tartomány között létrejövő azonosság az absztrakt fogalmak megértését, értelmezését teszi lehetővé.

Az elmélet szerint *a fogalmi metafora mindig elsődleges* a megfelelő nyelvi metaforákkal szemben, s egy-egy fogalmi metaforának *több nyelvi kifejeződése* lehet. Az elsődleges, mögöttes fogalmi metafora (pl. AZ ÉLET UTAZÁS) a tényleges nyelvhasználatban általában nem jelenik meg. Ezt a fogalmi metaforát fejezik ki, jelenítik meg a ráépülő különféle metaforikus nyelvi kifejezések: pl. *a baba megérkezett, a nagyszülők már elmentek, a fiam jó/rossz útra tért, jó úton haladsz, célba ért, más utat választ, útjaik szétváltnak, letért a helyes útról, megtalálta a helyes utat* stb.

Ez az elgondolás – a fogalmi metaforák elsődlegességének gondolata – lehet az a választóvonal, amely mentén a kétféle metaforakoncepció valóban jól elkülöníthető. Hiszen a kognitív nyelvészet elsősorban nem a nyelvet, hanem a mögöttes mentális folyamatokat, a fogalomalkotást (konceptualizációt) és a kognitív struktúrákat vizsgálja.

Felmerül azonban a következő kérdés: a fogalmi metaforák vajon valóban elsődlegesek a metaforikus nyelvi kifejezésekkel szemben? Nem arról van-e inkább szó, hogy a ténylegesen létező, egymással rokon, egy típust képviselő számos metaforikus nyelvi kifejezésből vonjuk el, általánosítjuk az elsődlegesnek vélt kognitív struktúrákat, fogalmi metaforákat?

Irodalom

- ARISZTOTELÉSZ 1992. Poétika. XXI–XXII. fejezet. Ford. Sarkady János. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- BÜHLER, Karl 1934. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. Jena: Fischer.
- CRISTAL, David 1998. A nyelv enciklopédiája. Budapest: Osiris Kiadó. 94–97.
- CŠÚRY Bálint 1910. Az ige. Nyelvészeti Füzetek 63. sz. 48–69.
- DU MARSAIS, César Chesneau 1730. Traité des tropes. Facsimile kiadás: Oeuvres choisies. 1. Stuttgart–Bad Cannstadt. 1971.

- FÓNAGY Iván 1963. A metafora a fonetikai műnyelvben. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FÓNAGY Iván 1999. A költői nyelvről. Budapest: Corvina Kiadó. 127–218, 222–236.
- FONTANIER, Pierre 1968. Les figures du discours. Paris.
- HORVÁTH Katalin 1989. A nominális mondat két fajtájáról. In: Ladányi Mária szerk.: Nominális mondatok. A „Nyelvi mozgásformák dialektikája” kutatócsoport munkái 8. Budapest: ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. 121–129.
- HORVÁTH Katalin 1992–1998. The Connection Between the Part and Whole in Forming Sentences. In: Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio Linguistica. Tom. 23. Budapest. 207–220.
- HORVÁTH Katalin 1998. A szinekdoché szerkezete. In: Horváth Katalin – Ladányi Mária szerk.: Elemszerkezet és linearitás. A jelentés és szerkezet összefüggése. Budapest: ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. 131–139.
- HORVÁTH Katalin 2001. Metafora – metonímia. In: Kemény Gábor szerk.: A metafora grammatikája és stilisztikája. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához X. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 108–113.
- HUMBOLDT, Wilhelm von 1985. Válogatott tanulmányok. Ford. Rajnai László. Budapest: Szépirodalmi Kiadó. 55–67.
- JAKOBSON, Roman 1972. Nyelvészet és poétika. In: Fónagy Iván–Szépe György szerk.: Hang – jel – vers. Budapest: Gondolat Kiadó. 229–276.
- JOBBÁGYNÉ ANDRÁS Katalin – SZÉPLAKI György – TÖRZSÖK Édua 2002. Magyar nyelv. Tankönyv és szöveggyűjtemény a 11. évfolyam számára. Veszprém: Nodus Kiadó. 40–49.
- KÖVECSES Zoltán 2005. A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe. Budapest: Typotex.
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark 1980. Metaphors We Live By. Chicago–London: The University of Chicago Press.

- LAUSBERG, Heinrich 1960. Handbuch der literarischen Rhetorik II. München: Huebner.
- LEVIN, Samuel R. 1992. Metaphor. In: International Encyclopedia of Linguistics Vol.2. Ed.: William Bright. New York–Oxford: Oxford University Press. 417–423.
- ПОТЕБНЯ, А. А. 1976. Эстетика и поэтика. Москва: Искусство.
- REISIG, Christian Karl 1839. Vorlesungen über Lateinische Sprachwissenschaft. Ed. F. Haase. 2. Bd. Lateinische Semasiologie oder Bedeutungslehre. Leipzig: Lehnhold.
- RICOEUR, Paul 1975. La métaphore vive. Paris: Seuil.
- SAPIR, Edward 1971. Az ember és a nyelv. Budapest: Gondolat Kiadó. 7–42.
- SAUSSURE, Ferdinand de 1997. Bevezetés az általános nyelvészetbe. Ford. B. Lőrinczy Éva. Budapest: Corvina Kiadó.
- SHIBLES, Warren A. 1971. Metaphor: an annotated bibliography and history. Whitewater: The Language Press.
- SZÖRÉNYI László – SZABÓ Zoltán 1997. Kis magyar retorika. Budapest: Helikon Kiadó.
- TELEGDI Zsigmond 1977. Bevezetés az általános nyelvészetbe. 12. fejezet: Szemantika. Budapest: Tankönyvkiadó.
- TODOROV, Tzvetan 1970. Synecdoque. Communication No.16.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2003. A metafora alakulástörténete a magyar lírai modernségben. In: Bednancs Gábor – Bengi László – Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály: Hang és szöveg. Költészettörténeti kérdések a lírai modernségben. Budapest: Osiris Kiadó. 26–61.
- ZALABAI Zsigmond 1986. Tűnődés a trópusokon. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- ZLINSZKY Aladár 1961. A szóképekről. In: Szathmári István szerk.: A magyar stilisztika útja. Budapest: Gondolat Kiadó. 217–46.
- ZSILKA János 1975. A jelentés szerkezete. A jelentés-mozgás egysége. Budapest: Akadémiai Kiadó.